

Романъ Иванчукъ

**ПРУТ НЕСЕ
КРИГУ**

Роман Іваничук

ПРУТ НЕСЕ КРИГУ

Оповідання

КНИЖКОВО-ЖУРНАЛЬНЕ ВИДАВНИЦТВО
ЛЬВІВ — 1958.

Роман Іванович Іваничук народився 27 травня 1929 року в селі Трач, Коломийського району, на Станіславщині, в родині вчителя.

Юні роки провів у Коломиї. Тут закінчив середню школу. В 1948 році працював учителем початкової школи.

З 1949 по 1952 рік перебував у лавах Радянської Армії.

Після звільнення в запас вступив на філологічний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка і закінчив його в 1957 році.

Тепер працює викладачем української літератури Щирецької середньої школи на Львівщині.

Перше оповідання Романа Іваничука «Скиба землі» було надруковане в студентському альманасі 1954 року.

Збірка оповідань «Прут несе кригу» — перша книга Р. Іваничука.

Читача щиро схвилює сумна доля Аннички, трагедія доктора Бровка, поневіряння селянина Якіма в останні роки панування панської Польщі.

Не менш цікаві й оповідання з сучасного життя — про дитячу і юнацьку дружбу, про кохання і сім'ю. Вони вчать чесності, самовідданості, любові до Батьківщини.

БУЗЬКІВ ОГОНЬ

Етюд

Тонконогі, високі, головки — зірочками, червоні й незапашні, ростуть на мочаруватих левадах квіти.

Це бузьків огонь.

Густо, одна біля одної, як коноплі,— і до самого краю мерехтять розбризканим багрянцем, дрижать від вологого подиху левади, ніби розпечене повітря, ніби міраж.

Не можу ніколи байдуже пройти мимо. З теплим тремтінням у грудях, як на побачення з коханою, іду, зриваю, а далекий спомин тугою і ласкою пестить серце.

...Я залишався після уроків мало не щодня. Було боляче. До сліз. Вискакували з класу діти, як сполохані польові коники з трави, сміялись, кричали, не звертали на мене уваги. Тільки маленька Анничка завжди співчутливо всміхалась до мене.

Біленька, синьоока, волосся, як витіпаний льон, гострий носик, щічки — доспілі яблучка. Але я їй не відповідав усмішкою.

...Якось мене знову залишили. За що, не

пам'ятаю. Мене повинні були замкнути самого в класі й випустити пізно ввечері. Я не міг звикнути до такої кари. Дивитися через вікно на село, слухати голоси, сміх, бачити веселі забави моїх вільних товаришів було нестерпно важко.

Учитель, пам'ятаю, сказав з насмішкою: «А, може, хтось залишиться за нього?»

Відповіли реготом. Тільки Анничка промовила тихо, не підводячи очей:

— Я лишусь.

І залишилась.

Було дивно: чому?

Я пас свої корови, вона — чужі. Мене батько жалів, скаржився солтисові на вчителя, її не жалів ніхто ніколи. Корів ми пасли разом. Я доглядав дві, вона — вісім штук Бойканюкових. Я палив ватру восени і грівся, вона ж не мала часу із-за худоби. Я не допомагав їй, не ділився з нею свіжим житнім хлібом.

І все ж вона залишилась.

А одного разу я нарвав букет бузькового вогню і йшов додому. Вона зустріла мене і просила дати тільки одну квітку. Коли не дам, моя хата згорить. Так люди кажуть. Простягнула руку, довірливо глянула, не сподіваючись відмови.

— Дай лиш одну, я закосичуся.

З-під полинялої хустини очі питали:

— А, мо', не хочеш?

Я відвернувся: — Чого тобі треба?

— Нічого...

І все ж вона залишилась!

А тепер я поглянув на неї, тільки якась мережка в моїх очах не дозволила побачити її — синіх. Ми стояли мовчки, поки не стало порожньо в класі, поки не grimнув учитель:

— Ну, чого стоїш?

...І за Анничкою скреготнув ключ у дверях.

Мені не хотілося йти додому. Зі школи — на леваду. А там повітря під дотиком чути: вогке, прохолодне, як джерельна вода. По леваді поважно ходить бузьок*, клює дзьобом у мочарах, клекає, не боїться мене. Я навіть міг би погладити його по гладкому пір'ї, та немає часу. Бузьок шукає жаб, я швидко зриваю бузьків огонь. Вечірні сумерки густо наливаються між гори.

...Анничка ще в школі. Я вертаюся, я ще мушу її застати, дати їй не одну квітку — цілий букет, мушу щось хороше сказати їй. Біжу, а тепло — хлюп та хлюп у грудях.

Але її в школі вже немає.

Я — стежинкою через городи до Бойканюкового обійстя, хочу наздогнати, але її немає.

Обережно підходжу під вікно, воно вже світиться, заглядаю — в кутку на ослінчику сидить і плаче Анничка. А Бойканюк, немов виссані недокурки, кидає слово за словом з-під пожовклих вусів:

— Не будеш більше, псяюхо, ходити до тої школи!

Стою хвилину, другу, дзявкає пес. Може вийти господар. В очах у мене пече, як сіль, щось давить у горлі.

* Черногуз.

Анничка сидить у кутку на ослінчику і плаче.

Вона вже не піде до школи.

А в руках моїх — бузьків огонь. Якщо не розділю букет, згорить у мене хата...

А в Аннички хати немає, їй можна все віддати.

Але вона сидить у кутку на ослінчику і плаче.

Розкидаю букет огнем по стрісі і втіаю. — Ой, щоб зайнялась! Але стріха не зайнялась.

А на другий день вранці я біг на пасовисько, де Бойканюкова худоба. Стежинкою понад царини віддалялась маленька постать у полинялій хустині з вузликом у руках. За нею мукала чорноморда Білунка й бігло вслід телятко. Зупинилась, окраєць хліба витягла, пхнула в мордочку, попестила. І швидко зникла за цариною...

...Де ти тепер, білява, синьоока, чудова дівчинко? Я минаю левади — чи поїздом, чи пішки — а всюди воно, те рожеве марево-багрянець, розсипаний по соковитих левадах.

Може, ти знайшла своє щастя і тепер так, як і я, з мрійливою усмішкою на устах згадуєш? Чи загубилась по наймах і на твоїй могилці засіялась наша квітка?

Де ти тепер?

Усміх любої дівчини, погляд незнайомої, інколи молода мати з дитиною заставляють мене зупинитись, приглянутись.

Може, це ти?

Тонконогі, високі, головки — зірочками,
червоні й незапашні, минаю я, зриваю, кладу
на свій столик розкішним букетом, дарую
своїй коханій квіти...

Це бузків огонь...

ДОКТОР БРОВКО

Оповідання

Останні промені осіннього сонця освітлювали почорнілі дахи будівель. Блідли, сковзались і гасли. Осідала на вулицях курява, на площах міста стихав гамір, з гуркотом закривали крамарі вітрини крамниць.

Я поспішав із гімназії до гуртожитку. На повороті перед ратушею наткнувся на людину.

— Прощу пробачення.

Середній на зріст чоловічок, змарнілий, обличчя — у зморшках. Сірі, блискучі, немов скляні, очі глянули поверх насунутих на самий кінчик носа окулярів і розгублено всміхнулись.

— Добрий вечір, пане.

— Доброго здоров'я... — я відступив убік, щоб обминати його, але чоловічок знову загородив мені дорогу. Правою рукою записав шматок хліба в рот, лівою зробив жест, немов хотів щось запитати.

Я придивився пильніше до цієї дивної фігури.

Старе зимове пальто, підперезане шнурком, обвислі криси капелюха, черевики, перев'язані телефонним кабелем попід підощву. Під пахвою — туго набитий книгами портфель, звідти виглядав старий словник латинської мови.

— Я дуже радий, пане, що вас бачу, — говорив чоловічок швидко, наче боявся, що я його переб'ю, — ви давно мені подобаетесь, тільки ніяк не можна було вас зачепити на розмову.

— Чим можу служити?

— Я володію шістьма мовами: латинською, грецькою, — рахував чоловік на пальцях. — І... і... французькою, німецькою, англійською і... і... італійською. Крім того, знаю чеську, сербську, словацьку. Я дуже радо взяв би учня за низьку ціну. За рік — півтора оволодіє чужою мовою. Може, ви мені знайдете когонебудь?

Я подивився на незнайомого, як на божевільного.

— Ви дозволили собі пожартувати, добродію. Всього найкращого, мені ніколи.

Він поглянув на мене очима, повними докору й образи. Здається, у них тремтіли сльози.

— Прошу прийняти до відома, — підняв окуляри на чоло, — що я доктор філософії. Моя адреса: Петра Скарги, 16. Доктор Бровко. До побачення! — обернувся і пішов. Я стояв спантеличений і дивився вслід нещасній

постаті. Раптом з бічної вулички з шумом висипала юрба дітей.

— Доктор Бровко, доктор Бровко! Дзяв, дзяв, дзяв! Бровку, ходзь ту! Гав, гав, гав! — вони сіпали його за поли старого пальта, тягли, кидали грудками.

Доктор Бровко кинувся тікати, але даремно. Вуличники оточили його з усіх боків. Тоді він глянув навколо безпорадно й заскиглив:

— І чого ви хочете від мене знову?

Збоку стояв поліцай і заходився від сміху. Я підбіг до нього.

— Наведіть порядок!

— Пан хце биць патроном tego ідіота? Не жичи я tego пану!

Тоді я сам з криком кинувся до дітей, розігнав їх, узяв під руку доктора і повів бічною вуличкою. За рогом він вдячно глянув на мене, витер з обличчя сльозу й міцно потис мою руку.

— Зайдіть до мене колись, добродію.

— Дякую, зайду.

В самому кінці вулиці Петра Скарги стояв одинокий, як сирота, будиночок. Старенький парканець і чотири кущики бузку відділяли його від довгого блоку високих будинків. Полупані стіни, протрухлі східці і старомодний шнурковий дзвінок на дверях.

За цей шнурок я смикав через два дні після пригоди з доктором Бровком.

За дверима хтось бубонів вірші Овідія. Я щиро засміявся з такої передвечірньої молитви, хотів було вже завернути, але цікавість

таки перемогла. Смикнув ще раз за шнурок. Почувся кашель, відчинилися двері.

— А-а, моє поважання! Я вірив, що ви прийдете! Прошу, прошу!

Важкий запах плісняви, поту і прокислої їжі вдарив у лице. На столі купа книжок і немига каструля, на вішалці зимове пальто — все, мабуть, добро доктора Бровка.

— Ви самі будете брати в мене лекції?

— Так, з англійської мови.

— Маєте поняття про цю мову?

— Досить незначне.

— Сідайте, почнемо.

Мене вразили педагогічні здібності цього вченого дивака-доктора.

Я швидко опанував ази англійської мови.

Доктор Бровка вперто над чимсь працював. Я завжди заставляв його за книгами. На мої запитання він не давав точної відповіді. Говорив про відтінки діалектів епохи вульгарної латини, про новий проект міжнародної фонетичної транскрипції, про мову есперанто, — видно було, що він пише якусь наукову працю.

Якось я досить необережно запитав, чи він вірить, що його дослідження опублікують. Доктор поглянув на мене, подумав хвилину й важко зітхнув:

— Ні...

— Розкажіть щось про себе, докторе.

Тоді він вступив у мене очі, і в них я помітив якийсь несамовитий вогник. Та зараз же він опустил безсило голову, прошепотів:

— До побачення, друже...

Минуло кілька місяців. Одного дня довелося мені довго чекати на доктора. Вже стемніло, коли з вулиці почувся крик, регіт дітей, гавкання собак. Я зрозумів, що сталося. Збіг з веранди, порозганяв дітей і завів доктора до кімнати.

Знесилений, він упав у крісло й заплакав, як дитина.

Заспокоївшись, сказав:

— Мій друже, я не можу сьогодні вести лекцію. Коли хочете... розкажу про своє життя.

Я радо погодився.

— Я нічого не зробив для безсмертя, мій друже. Це смішно звучить, правда? Але сама історія мого життя стала б безсмертною, якби на світі жили тільки щасливі люди. Та ба... багато таких, як я — ентузіастів, готових працювати в поті чола для людей і не здатних заробити шматка хліба для себе.

Я народився в убогій селянській сім'ї на Покутті. Мене віддали вчитися до шевця. Але я тягнувся до книжки. Крадькома, щоб не знав батько, прибігав до школи. Добра вчителька побачила мої здібності й порадила батькові послати мене до школи в місто. Він, пам'ятаю, подивився на неї здивовано й голосно засміявся:

— Я вас, пані, шаную, але коли ви будете такі дурниці говорити... — лице його налилося злістю. — З кого? З жебрати, з вошей?..

Я розплакався і притулився до подолка моєї добродійки, немов хотів її оборонити від грізного батька.

— Я хочу до школи!

Батько замахнувся на мене, але худенька рука вчительки закрила моє обличчя.

— Не гарячіться. Я пошлю вашого сина в школу на свій кошт.

Так я опинився в гімназії. Потім з великими труднощами дістався на філософський факультет університету у Львові. І тут зустрівся я зі своєю долею, тут розпочалася трагедія мого життя.

Університет відкрив передо мною новий світ. Колись у гімназії я знав тільки книжку й більше нічого не хотів знати. Ні насмішки, ні добрі поради, ні гіркі образи не будили в мені бажання боротись, протестувати. Як віл у ярмі, я ніколи не задумувався над причинами власного горя.

А тут, немов полуду хтось зняв з очей. Я побачив, що книги, а з ними разом і студент, абстрагований від усього довколишнього, це ще не життя.

Воно зовсім інше. Яке, я ще не знав, але пізнавати мусив, бо воно стелило передо мною нову дорогу.

Лекції, диспути, гуртки — як усього цього було мало! Ми говорили про все. Наші молоді серця прагли до чогось високого й недосяжного. Ми готові були присвятити себе боротьбі, але за що?

Важко тепер сказати — за що. Я бився об стіни дійсності і не знаходив виходу. Міжнаціональна гризня, дешеві суперечки буржуазних партій, патетичні промови... Але правди, тієї китиці людської мудрості, я не бачив ніде.

І часом сумніви проникали в душу, як вода крізь пальці: а, може, життя — суєта, мала хвилина страждання, недовгий шлях, по якому кожен проносить ярмо обов'язку, ярмо доброго тону, яке часом більше, ніж поліцейська палиця чи цензура — сковує дію, слово, думку.

Це було жахливо. Я задихався в отруєній атмосфері і ненавидів усе.

І от я зустрів людину. Це була проста дівчина, робітниця, полька Гелька.

На одному з літературних вечорів я виступив з доповіддю про значення художньої літератури для розвитку індивіда і суспільства. Мені аплодували за мій нігілізм, який був тоді в моді. «Для нас нема авторитетів, у нас нема релігії, богів, — закінчував я свій виступ. — Ми віримо в правду. Але чи й правда не божок для нас? Хто бачив те, що повинно критись за цим словом? Хто може конкретизувати цю абстракцію? Хто знайде ключ, щоб відчитати цей відомий всім ієрогліф? Хто знайде отвір, щоб заповнити це пусте слово життям?»

Я не знав, від чийого імені говорю, не знав, до кого звертався. І ніхто не старався відповісти на мої запитання.

У коридорі до мене підійшла молода дівчина. Вона відрізнялась від інших простим одягом, зовнішністю і манерами. З обличчя — навіть невродлива, тільки темні, серйозні очі вразили мене.

— Дозвольте вас запитати, — вона збентеженим рухом провела по короткому кучеря-

вому волосся. Постать її здалась ще меншою, але очі дивились прямо: — Я не студентка, я небагато розумію, може, але цікавлюсь... Дозвольте вас запитати, що ви розумієте під словом життя, яким ви хочете заповнити оту пустоту, про яку ви говорили?

Я не міг нічого відповісти. Та й справді, чи задумувався я до цієї хвилини глибоко над цим словом? А передо мною стояла вона, така проста й безпосередня, малоосвічена трудівниця з потрісканими пучками від праці і дивилась на мене, чекаючи відповіді. Але я мовчав. Перший раз у житті не міг відповісти на запитання. Думки кинулись до мого багажу знань, пролетіли мимо всіх філософських трактатів, які я знав, і повернулись до її очей.

— Я часто слухала вас... пробачте... ви самі не знаєте, чого хочете.

— А ви?

— Ми знаємо.

— Хто «ми»?

— Приходьте сьогодні на Цитадельну, 8, квартира 3.

...На Цитадельній я познайомився з особливими людьми. Тут були українці, євреї, поляки. Змучені роботою обличчя, невідмиті від машинного масла руки, липкий одяг сажотруса... Тут я не чув високопарних слів, не чув промов. Тут падали важкі слова, незграбні й тверді, як каміння з-під молота каменяра:

— Експлуатація... страйк... партія пролетарів... революція.

Це були не ті люди, що розпинались на словах, а ті, що вирішили боротись за правду.

Я задумався над кожним словом, і кудись почали щезати мої сумніви. Ні, життя не суєта. Життя — це естафета. Кожен бере її в свого попередника, пробігає свій короткий шлях. І горе тому, хто пробіг до кінця і не має що передати майбутньому поколінню.

Мені довіряли, але ніхто не втягав мене в організацію. З Гелькою ми проводили вечори в розмовах і суперечках. Ми доповнювали одне одного: я — знаннями, вона — життєвою практикою. Нас в'язало щось глибше, ніж наука, поезія чи філософія, щось більше, ніж кохання. Ми тужили, не бачившись добу, зустрічались з неприхованою радістю...

Я багато завдячую їй, що не полінувалась вона підняти половину терну з мого шляху...

Доктор плакав... Не втираючи сліз, продовжував:

— Згодом я вмістив статтю в одній газеті: «Як треба боротися або чому ми бідні?» Вона наробила багато шуму, з'явилося багато відгуків, хвилию пронеслися дискусії по клубах, кав'ярнях, студентських гуртках. Зі мною знайомились, мене запрошували на засідання представників різних партій, вслід мені кидали каміння в темних вуличках, мені приходили анонімні листи з погрозами. Я був героєм дня в каламутному ореолі слави. Гелька жила тоді в якомусь особливому піднесенні. Її очі були повні неспокойного щастя, в її розмові не раз губилась логіка — видно було, вона зважується на щось важливе. На Цитадельній до мене почали ставитися з повагою, просити моєї поради, рахуватися з моєю думкою.

Нарешті Гелька сказала: організується загальний страйк.

У цей день мене викликав ректор на аудієнцію. Він запропонував написати до цієї самої газети статтю, в якій я мав би розкритикувати самого себе, відмовитись від своїх думок, визнати свої твердження про необхідність профспілкової організації робітників помилкою молодого розуму.

— Це неможливо, пане професоре.

— Тоді вам доведеться залишити стіни університету.

— Це наробить більшого фурору, ніж моя стаття, професоре. Вам не вигідно.

Далі ректор повівся зі мною на диво спокійно. Навіть попросив пробачення, але його колюча усмішка змусила мене замислитися. Якесь передчуття не давало мені спокою цілими днями. Я хотів поділитися з Гелькою своїм неспокоєм, але боявся, що вона назве мене боягузом. Хотілось поговорити хоч з ким-небудь.

Через кілька днів на Академічній я зустрів знайомих з університету. Була четверта година після обіду — час, коли я повертався додому. Вони немов ждали мене. Стояли на розі, курили, а побачивши мене, підійшли й засипали запитаннями: що нового, які відгуки про статтю, чи я не маю наміру писати нову в порядку дискусії.

Тут були мої явні недруги. Лозінський, студент прав, що кілька днів тому назвав мене прилюдно провісником хамських ідей, тепер розпливався в дружній усмішці, сипав похва-

ли мені і врешті запропонував пиво. Ми зайшли в бар. Замість пива на столі з'явилось шампанське, і в мене, незвичного до хмільного, відразу закутилося в голову.

А Лозінський від політичних тем переходив до жартів, розповідав двозначні анекдоти, всі реготали, а я не знав, яким способом вирватися з цієї компанії.

— Панове! — підняв Лозінський келих. — Дозвольте мені подякувати панові Бровкові, що не погордував і зайшов з нами розпити чарочку.

Всі стихли.

— Ми всі його знаємо. Це людина, якщо не прекрасна зовнішністю, то золота внутрішнім багатством душі. Це здібна і, я сказав би, трохи що не геніальна людина нашого часу.

Я піднявся, щоб зупинити його, але Лозінський продовжував:

— Батьківщина його — село Дубовина — прекрасна, майже казкова місцевість. Це — країна романтики, пісень, добрячих мужланів і ведмедів!

— Замовкни! — крикнув я не своїм голосом, але у відповідь піднявся регіт і свист. Навкруги зібралося багато незнайомих людей. Я зрозумів, у чому справа: прилюдна компрометація, трюк ректора. І вирішив вирватись, але...

— Пустіть його! — хтось протяжно вигукнув. — Він поспішає до Гельки!

— Гельки? Швейниці? Це новина для нас! Пан Бровко тягається з повіями!

Один нахаба заточився від удару в лице, другому дісталось пляшкою пива.

Далі я отямився, як мене в'язали й несли на вулицю.

— Що сталося? — питали в натовпі.

— Он зварйовал, — відповіли.

— О матко боска!

Ви, напевно, не допускаєте, любий друже, що я потрапив до будинку божевільних, де пробув місяць. Все було зроблено чисто. Психіатри визнали мене хворим. А далі... Ні, не буду розказувати, це надто важко. Я не пере-ніс всього. Щось надломилося в моїй душі... у моїй свідомості, туди влились отрутою слабість і переляк.

Вже нікому не страшний, я знову повернувся в університет. Погодився написати реабілітаційну статтю. Через недовгий час вийшла друга замітка — «Блукання молодого ентузіаста». Після появи цієї статті я довго лежав — без думки, без бажань, без життя — на своєму тапчані й нічого не хотів, крім смерті.

І враз без стуку відчинилися двері. Я думав — марево, але ні, це була Гелька. Маленька, з худими плічками, темними очима. Вона поволі підходила до мене, не зводячи з мене погляду. В її очах я читав собі вирок, в її зіницях останній раз побачив правду, ту правду, якої шукав усе життя.

Підвівшись, ждав слова, ждав удару в обличчя, ждав усього, тільки не тієї погордливої мовчанки.

Шукав сліз у її очах, але даремно. Нічого, крім презирства, не побачив.

Вона пішла. Назавжди. А я залишився сам. Одинокий на все життя, зі своїм хворим, розбитим серцем.

Ну, ось і все, мій друже. Я міг би розказати ще, як захищав магістерську, потім докторську дисертацію, як врешті не дали мені роботи. Та це не цікаво.

Тепер я підходжу до кінця своєї естафети, а іншим передати нічого. Хто винен у цьому? І з ким же розрадити своє серце, повне любові й ненависті, повне образи і нестерпного жалю? Я стою перед стіною дійсності, як сліпий старець, одинокий, як жебрак, простягаю руку і кричу голосом душі своєї: «Кому розказу про свою розпуку?»

А в приступках душевної слабості шепочу: «Вернись до мене, любов моя». Але вона не вернеться, як моя юність, як чудовий сон весняної ночі...

Я пильно глянув на доктора. Обличчя його було дуже бліде. Раптом він схлипнув і схопився рукою за груди.

— Ой! — зойкнув і закинув голову на спинку крісла.

Це було для мене зовсім несподіване. Я кинувся, тряс доктора, розтирав рукою груди, кликав. Але він був мертвий... Очі відкриті і, на диво, спокійні. Немов знайшов те, чого шукав ціле життя, і передав тепер у надійні руки.

СКИБА ЗЕМЛІ

Оповідання

Осінь. Барвиста, прозора, тепла осінь. Прикарпатські ліси вкрились строкатим одягом, а вітер роздягає їх. Сумовито шелестить пожовкле листя, зриваючись з гілля.

Ріка шумить, але не так, як влітку. Вона тепер тиха, вода в ній чиста, як сльоза. Небо ласкаво пестить землю, всміхається задумане сонце.

А поле жовтіє стернями; по ньому бігають польові смугасті миші, дбайливий хом'як забирає останній колосок і несе поспішно до своєї нори; по кукурудзищах бродять корови, пастухи палять ватри, гріють ноги й печуть бараболю.

Поле просить плуга.

Міцно взявшись за чепіги руками й погукуючи на коней, зігнувся хлібороб і розорює поле.

Яким оре не свою ниву. Його нива облогує, він заробляє в дідича коня та плуга, щоб потім собі виорати.

А Повзонюк оре на своєму березі. Добре йому: його коні, його плуг, його й правда. Сам оре, щоб даром не тратитись на робітників. Багато поля в Повзонюка! Вся обочина аж до самого лісу — його, вся царина аж до ріки — також його. Мабуть, не здужає всього своїми руками, прийдеться боржників скликати, адже не з милостині давав він людям хліба на переднівку.

А біля Повзонюкового поля вузькою смужкою простягнулася Якімова нивка. Вона з'їжилася стернею, немов від страху, що зорють її чужі люди, що ніхто не стане на її оборону, що топтатимуть її не Якімові ноги.

Повзонюк доорює до краю свого поля. Чому ж ще раз повертає коней? — думає з тривогою у серці й опускає чепіги.

— Мабуть, поправляє, — зітхнув полегшено, але скоро побачив, як масна скиба землі, политої його власним потом, землі, яка годує його численну сім'ю, переливалася на Повзонюкове поле.

Якімові зашуміло в голові, до лиця підступила кров. Не пам'ятаючи себе від злоби й обурення, він помчався на Повзонюків берег.

— Ви що, Пилипе, ласку мені робите? — крикнув, важко дихаючи Повзонюкові в лице, — я й сам своє виорю!

— А я не твоє орю, а своє.

— Ви, може, п'яні, що между забули?

— А де межа? — Повзонюк повернув коней і почав різати другу скибу.

— Як, де межа! А кілочки!

— Кілочки! Можеш собі забивати їх, де хочеш, тільки не в ріллю. Я знаю, що межа через чотири скиби, не бачиш, де вільшина росте?

Якимові кривда й біль стиснули серце, і він кинувся до коней.

— Ні кроку далі, розбишако! — крикнув він, шарпаючи коней за вуздечки. — Ні кроку!

— Вйо-о-о! — ударив Пилип коней бато-гом, і вони, зваливши з ніг Якіма, шарпнулись уперед. Яким піднявся, позеленілий від злості, і кинувся на Пилипа. Довго вони тягалися по ріллі, потім попадали й товкли один одного, поки не змучилися.

Сплюваючи кров'ю з розбитої губи, піднявся Повзонюк і прошипів:

— Ти поплатишся за це, жебраче паршивий!

— Ти поплатишся, й на тебе прийде час!

— Побачимо, як завтра будеш говорити з поліцією!

— Свистіти мені на твою поліцію. Бог дасть, і на неї також прийде свій час.

Політикою граєшся, москалів ждеш?

— Когось діждемося, кровопивцю! А тобі не довго панувати.

— А-а! Комуніст! Добре, дуже добре. Завтра ти за все будеш відповідати. А тепер нема часу. Вйо-о! — він не звертав з Якимової ниви, а смикнув поводи, щоб поганяти далі. Але Яким знову скочив:

— Марш звідси, я сказав!

— Що ж ти мені зробиш, голодранцю? Хочеш процесуватися?

— Мій процес один! — і Яким, піднявши зі стерні кіл від копні, замахнувся на Повзонюка.

Кинулись убік коні, відскочив Повзонюк, і кіл переламався об плуг.

— А-а! То ти так... — прошипів Повзонюк. — Завтра ти будеш зі мною говорити в суді.

— То буде завтра, а нині — марш звідси!

Яким сам не знав, звідки в нього набралось стільки сили та рішучості. Повзонюк завернув коней і поплівся на своє поле, сиплячи прокльонами.

* * *

Пізно ввечері повернувся Яким додому. Пропив у корчмі останні гроші з горя. Бродив хміль у голові, але на душі чомусь стало легше. Може, тому, що перший раз у житті сміливо підніс руку на того, перед ким схилявся весь вік? Він не думав уже про поліцію і про суд. У шинку шепнув йому стиха Микола Калиняк, що Польща війну програла. Якимові пригадалися слова Повзонюка: «Що, москалів ждеш?» І він вголос подумав.

— Тепер, напевне, діждуся...

Коли повернувся додому, трое малих дітей спали вже на печі під рядном. Брудні, голодні, заснули без материного подиху, без колискової пісні, без пестощів. Хто приголубить

сиріт? Яким їх любить, він радий живого серця їм вкряти, але пестити не вміє.

Найстарший, Юрчик, сидить у куточку. До нього сягає слабеньке світло каганця, він потихеньку виймає книжечку із-за пазухи й починає читати.

Шелеснув листок.

Яким оглянувся, але, осліплений полум'ям, не побачив нічого і далі втупив очі у весело палаючий огонь у печі. Юрчик забув, що батько може почути, й почав вимовляти слова півголосом.

Яким підійшов до нього і, побачивши книжку в руках дитини, спитав здивовано:

— Це що?

Юрчик розгублено мовчав.

— Що це, питаю?

— Кни... книжечка...

— Звідки?

— Школярі дали...

— А хто читати навчив?

— Сам... від хлопців...

Колись Яким вихопив би книжку з рук дитини й кинув би в піч, — хай не забиває собі голови пустим, а вчиться газдувати. Але тепер... тепер Якимові стиснулося до болю серце, з очей капнули дві сльозинки на голову Юрчика.

— Дитинко моя... — прошепотів він здавленим голосом. Хотів просити пробачення в свого малолітнього сина, але сам не знав, за що той повинен був йому прощати.

— Юрчику... — Пішлю тебе скоро до школи...

— Таточку!

Та зараз же вогник радості згас в очах дитини.

— А взимі хто дасть постолів? В чім ходити буду?

— Якось воно буде! — сказав Яким багатозначно, пригадавши слова Миколи.

Яким ще спав, коли прийшла поліція. Юрчик збудив його тривожним шепотом:

— Тату!

— Що таке?

— Поліція...

Яким зблід. Він забув про те, що вчора пив у шинку і що говорив йому Микола. Це все було сном, марною втіхою п'яного, а нині життя показує всю свою жорстокість: сьогодні прийшла поліція, сьогодні мститься Повзонюк, а завтра — тюрма. А діти голі остануться під зиму, голодні, без опіки. Він хотів упасти на коліна й просити пощади або кинутись на поліцая і задушити його, хотів накласти на себе руки, щоб не мучитися.

Але нічого не зробив. Поліцай надів йому на руки ланцюжки, замкнув на них ключиком маленький замочок.

— Язда! — крикнув поліцай.

У дверях Яким стрінувся з Пилипом Повзонюком.

З-під навислих брів ехидно сміялися його очі.

Яким плюнуv йому в лице. Поліцай ударив Якіма прикладом у спину.

* * *

На протилежному березі ріки, біля переправи — якісь два вершники і бричка. Поліцаєві Гартику легко було пізнати уланську форму. Рогатівки зсунулись на потилицю, один втирає піт з чола. Другий кричить, щоб швидше подавали пором.

— Куди панове так спішать? — спитав Гартик, коли пором причалив до берега.

— А пан комендант куди спішить? — молодий улан глянув на арештованого й цинічно засміявся: — Боюсь, що ви поміняєтесь ролями в повітовій тюрмі.

— Не розумію пана...

— В повіті — більшовики!

— Що пан муві?!

— Як бога кохам!

Поліцай зблід, у нього затрусилися руки, він не міг витиснути слова з горла.

— Що робити? — прошепотів безпомічно Гартик і благально дивився на військових.

— У Румунію з нами, пане комендант, у Румунію. Там нас жде вже «непереможний» Ридз і пан Мосціцький.

Гартик не роздумував довго. Скочив у бричку, і курява з-під копит та коліс піднеслась слідом за ними.

— На всі чотири вітри! — зареготав Яким, стиснув кулаки, сіпнув руками, і ланцюжки впали в придорожну пилюку.

* * *

Оре Яким ниву, наспівуючи. Міцно держать руки чепіги плуга, крає леміш пахучу землю скибу за скибою.

Повзонюк почорнів зі злоби й страху. Довго не показувався в село, а тепер поволі починає смілішати, приязно всміхається до людей, низько кланяється Якимові.

— Хитруеш, куме! — думає Яким, але мовчить. Він знає, що скоро прийде час, щоб звести всі рахунки з Повзонюками.

Вже давно полетіли через вікно школи портрет Пілсудського і кігтистий орел. Юрчик сам кричав їм услід, повторюючи за старшими: «В Румунію, пани, в Румунію!», хоч сам не знав гаразд, що таке Румунія.

А тепер вчиться.

Вже не ховає книжок, білим клубочком котиться зі школи і галасує на всю хату, тикаючи пальцем на великі букви в букварі.

— Тату, тату, дивіться, що ми сьогодні вчили!

Яким дивиться на незрозумілі йому закарючки, приглядається і всміхається.

Юрчик не знає, чому батько такий дивний.

— Прочитали, тату?

— Прочитав, сину. Аякже... — і так, ніби сам до себе: — Тут про все написано, Юрчику. Про тебе і про мене, і про нашу земличку. Все тут є, читай, синашу.

Юрчик читає. А Яким і без грамоти знає, що там записана доля його сина, світла, ясна, не та шербата, що не розлучалася з ним з похмурих дитячих літ.

ПО-БРАТЕРСЬКИ

Ескіз

Розказував мені недавно дядько Яким таке.

...Бувало часом у війну, а фронт був ще далеко, заходив Яким у гості до брата Павла, що мешкав аж за Прутом. Павло рідко приїжджав, хоч і коней мав, бо:

— У тебе, братчику, і для своїх не стає тої кулеші, ти вже краще в мене посидь. Пий, їж, бо ми — рідні. І Яким їв та пив. Наїдався, щоб і на завтра вистачило.

А часом починав про політику.

— Б'ють, брате, німоту, — шептав Яким.

Павло мовчав. Затягався димом, похмурий, злий.

— То скоро й тут фронти будуть.

— Га, все може бути.

Курили смердючий сколоздрій.

— А якби так колись треба було дітей або й сам від фронту, то вже певно, що до мене, в гори, — пропонував Яким.

— Аякже...

— Тоді вже в мене будеш гостити.

— Та так...

Та й справді скоро загриміло, пішла понад Прутом фронтова лінія. Тоді-то Павло запряг коней у віз, наладував зерна, муки, та й столи навіть, посадив наверх дітей і поїхав до Якима в гості. Довго гостював. Спав із жінкою на печі, Яким настелив на землі соломи й ночував там зі своїми. Бо одна хатина.

Ів Павло Якимову кулешу, а свою пшеницю приберігав на чорну годину.

А потім фронт посунувся в гори. Тоді Павло забрав своє добро та й попрощався з Якимом.

— Дякують, брате, хай бог заплатить. Якби колись що до чого, то я вже тобі по-братерськи...

А в горах довго гуло зловісно. То ближче, то дальше, то знов зовсім близько лизали вечорами заграви небо.

Не спали червневі ночі. Одного дня появились у селі червоноармійці. Сказали вибратись всім за Прут, подалі від фронту.

Зібрав Яким добро в бесаги*, завдав жінці на плечі клунок, дітей — наперед себе, та й за Прут подалися.

Павла не було дома. Мабуть, косив. Посідали в хаті на ослінчику та й ждали господаря.

Прийшов увечері.

— Таке-то, Павле, як видиш... сталося. Німці і мадьяри, чорт би їх побрав, та й ми, як видиш...

* Клунки.

— Та виджу. Не повилазило.

Павло сидів за столом похмурий і курив сколоздрій. Якимові дуже хотілося затягнутись, але свого не мав, а просити не смів.

Прийшла братова, добрий вечір сказала і щось сердито поралася коло кухні.

Павлові діти постояли напроти Якимових, штурхнули одне одного, ніби для забави, але забави не виходило. Потихеньку одне за одним залізли на піч куняти.

Павло мовчав.

— То скоро тота вечеря буде? — гримнув потім.

Жінка не відповідала. Яким зі своєю та з дітьми мовчки сиділи на ослінчику.

Яким вирішив хоч що-небудь заговорити.

— То ти косив нині, Павле?

— Та косив.

Бриніли сонні мухи під стелею, на печі блимав каганчик і шаруділи таргани в запічку.

Яким глянув на жінку. Вона не сміла підняти очей, бо було соромно. Сама не знала, за кого: чи за себе з Якимом, чи за неповні добра бесаги,* чи за Павла перед невинними дитячими очима, що мовчки зиркали із-за її подолка.

Але Яким вперто дивився на жінку. Тоді вона кивнула головою. Він ласкаво всміхнувся, ніби в подяку за те, що вона без слів так добре його розуміє.

Одночасно їх руки потяглись за клунками. Яким кашлянув, підвівся.

— Ми... то лиш клунки десь до сіней...

— Вечеря зараз буде, братова.

— Ая... та ми зараз, — і тихо вийшла з хати. Яким йшов попереду, за ним жінка, а ззаду тупали босоногі Василько з Марійкою.

— Чайка не возить, Якиме.

— Вбрід підемо.

А за Прутом з боку Карпат котився гул і стогнала земля. Було дуже темно, тільки зелені та червоні ракети час від часу освітлювали дорогу біженцям, що крадькома повертались до рідної хати...

БАТЬКО

Ескіз

Ц е було в ресторані на вокзалі. Дід Панас хотів повечеряти. Довго не рішався заходити з бесагами, бо там грала музика, а за столами сиділо, як він думав, саме начальство. Але треба було щось теплого з'їсти. Зняв капелюха й поклонився швейцарові.

— Можна?

Тоді зайшов.

Роздивлявся, де б сісти. Коли почув, що хтось його кличе. Це старий знайомий — Марко. Колись разом на сплавах працювали. Радісно було його побачити через багато років.

Пили пиво з нагоди зустрічі.

Марко розпитував про життя, Панас скупко відповідав.

— А як діти?

— Одна була, Оленка, та й то...

— ?

— Поїхала вчитися до Львова. А тут

війна... Довідався від людей, що німці забрали. Так і не вернулась.

Пиво випили, а до котлет не доторкались.

Панас витяг люльку.

— Кури цигарки.

— Це можна.

Марко знову замовив пива.

— А може ще й повернутись. Отак часом нема, нема та й диви...

— Та де там...

— А все може бути.

Обидва не вірили, але обом хотілось так говорити.

— Десь у Коломиї, — це вже Панас, — вернувся отак син до батька. Через дванадцять років, а вернувся.

— А я що кажу.

— Той, говорили, мав лише п'ять років, як пропав.

— А твоя?

Дід Панас задумався, пригадував.

— Тепер була б така, як ця, — показав на молоду жінку за сусіднім столиком. На хвилинку зупинив теплий погляд на її вродливому обличчі. Потім вийняв з бесяг пляшку.

— Я їду від сестри, а вона мені цієї слив'янки на дорогу.

— То повіз би додому.

— Не маю нікого. Одні стіни...

Розливав у чарки і — по скатерті.

— Якби отак вернулась, то скликав би все село та й напоїв би до безпам'яті.

— Пийте, куме.

— Дай боже!

Дід Панас думав, яке б то було свято й тішився. Питався, скільки дітей у Марка. Аж четверо, дякувати богу.

— А в мене була одна, як палець... Пийте, куме, — припрошував, як у себе дома на празнику.

— Та й така файна була, як ця...

Жінка всміхнулася, а Панас думав, що це до нього і тому через стіл поклонився. Вона здивовано знизала плечима і щось зашепотіла до свого сусіда.

Панас говорив, чи, може, тільки думав:

— Я лиш одне їй наказував: учися та й учися. В школі її завжди хвалили. А книжки такі мудрі читала, що я з них нічого не розумів.

Наливав чарку за чаркою і пив. Не чув навіть, коли Марко розплатився і пішов на поїзд.

— А якби отак це була Оленка? Попросив би її за стіл та й спитав, чи вона пам'ятає свого тата. Або ні. За всі гроші, що тут має, купив би їй хустину.

Вже не пив, а тільки дивився на молоду жінку й уявляв, що це його донечка.

— Отже, подарував би їй хустину. Та що — хустина! Вона, напевно, і не носить хусток. Бо ж у місті виросла. Але він нічого більше не міг би сьогодні їй купити. Таку в пасочки, з довгими тороками він бачив на вокзалі в ларку. От візьме та й купить. Зложить гарненько, підійде до столика та й скаже: «Не знаю, чия ви, але в мене була така Оленка, то візьміть собі». Та й усе.

Уявляв і навіть почав вірити, що буде так: вона дуже здивується, потім схопиться із-за столу й скрикне:

— Таточку, та це я!

Тоді він забере її додому. Тоді скличе все село й справить таке свято, якого ще ніхто не бачив.

А молода жінка дивилася на нього. Дідові Панасові здавалося, що навіть дуже пильно дивиться, ніби пізнає. Що таке? В очах почало прояснюватися від хмелю. Панас побачив на її обличчі прикмети своєї дочки: так само посередині волосся проділ, кругловида, ямочка на підборідді... Хотів схопитися і скрикнути: Це я, я! Батько! Але не смів, не був певний, що це Оленка. Найкраще буде зробити так, як задумав. І то вже. Хитаючись, бо від слив'янки дуже шуміло в голові, вийшов у вестибюль. Знайшов ларьок. Купив — таку в пасочки, з довгими тороками. Вертався швидко, спотикаючись на чийсь клунки. Але за столом вже нікого не було. Цього не ждав дід Панас. Це було так, ніби хтось останню дошку витягнув з-під нього на хисткому мості. Це було так, ніби з грудей хтось вийняв серце й щось холодне поклав замість нього. Знав: не було тут Оленки, то ж не було й жалю. Тільки в грудях гуляла порожнеча після останньої ілюзії.

У руках — хустина. Це все, що залишилось для нього, хіба ще одна сльоза зі всього його багатства блиснула, горошинкою скотилася по сивому щетинястому обличчі... Та й вона загубилась солоним присмаком у куточках уст.

ГРИЦЬКІВ НОВИЙ РІК

Образок

Сніг спочатку маленькими, як комашня, а дедалі більшими і врешті лапатими клаптями ліпив Грицькові в лице.

Дороги не стало видно, весь світ злився в якесь безкрає, темно-біляве море. Зупинився, помахав руками, щоб зігрітись. Праворуч чорнів грубими стволами буковий ліс, ліворуч — сіра темрява.

Човпав далі снігом і пригадував собі незвичайний сьогоднішній день. Ще вчора Ганнусенька Дмитришина позичила йому червоного галстука. Вона — четвертокласниця, на новорічне свято може й киптар надіти, а він один з першого класу прийде, як справжній піонер.

Вранці Грицько прокинувся від дуже білого світла. Глянув у вікно — весь садок, мов у яблуневому цвіті. Навпоперек — заячі сліди. Зірвався, хлюпнув у лице прогрітою водою з діжки, втерся рушником, швидко випорожнив кухлик молока і наспіх одягнувся в кожушок.

— Я вже пішов, мамо.

Біг дорогою зигзагом від рова до рова, залишаючи перші сліди на снігу. Від хати голови сільради аж до дороги провисла мало що не до землі покрита колючим інеєм антена.

— Кажав тато, що коли такий іній, то врожай буде добрий, — подумав Грицько. Постояв хвилину, завагався. Хотілось струсити іній, щоб дріт не обірвався, та й жаль було робити шкоду урожаюві. Як обірветься дріт, то не буде говорити радіо, як стрясе іній, може не вродити жито.

Потряс тичкою, і маленькі шпильки інею посипались на землю.

— Ще б спав! — гукнула за його спиною прибиральниця школи Настя. — Бродить зранку чогось по снігу.

— Вуйно Насте, а у вас є корова?

— Ну, то й що?

— То вона сьогодні вночі буде говорити?

— Хто це тобі казав?

— Тато. Ну, буде?

— А ти піди та й послухай.

Гайвороння з криком пролетіло над головою.

— Якби я мав рушницю, то всіх би їх перестріляв! — і Грицько покотився, як клубок, по дорозі.

— У-у! У-у-у!

Здоганяв чиїсь сани.

— Стійте, вуйку, стійте! — кричав на весь голос.

— Чого, загубилося щось?

— Стійте!

Замівши круто півдороги, коні зупинились.

— Вуйку! — відхекувався Грицько. — А підвезить!

— Іди геть, шибенику! — розсердився дядько і цвяхнув батою. — Орися он хвора, по лікаря їду... — і рвонув коней.

Грицькові стало раптом гірко. Це ж батько тієї Ориси, що сидить з ним на одній парті. Згадав — і тьохнуло в грудях. І Грицька ніщо вже не тішило: ані білий сніг, ні заячі сліди погородах, ні намиста інею на гілках.

Але в школі смуток трохи розвіявся. Там стояла прибрана ялинка, блищали на ній іграшки, і свічки були прикріплені на гілках наготові. Грицькові аж дух заперало від нетерплячки побачити, як то буде виглядати ялинка, коли в класі стане темно, а свічки засвітяться. А він продекламує «У лісі, ой, у темному» і чим голосніше, тим буде краще. Та знову йому пригадалась Орися. І знову відлетіла радість.

Прийшов учитель Іван Юхимович.

— Ти вже на ялинку, Грицьку? — спитав він привітно.

— Вже.

— Рано дуже. Але нічого, будеш мені допомагати.

І Грицько незчувся, як повечоріло. Стругав смечину, тикав гілки за портрети, різав ножицями лубкий папір на великі квадрати.

— А це нащо?

— Побачиш, Грицьку.

Іван Юхимович відкрив паперовий мішок, повний пакуночків з цукерками й печенням.

— Гі-і-і, — заіскрились очі у Грицька.

— А це подарунки діда Мороза. Кортить побачити? Що ж, бери тепер, щоб слинка не текла. Грицько несміливо взяв подарунок і подякував. Та щось у маленькому серці захлюпотіло й теплом розлилося в грудях. Оріся дуже хвора й на вечорі не буде, і подарунка не дістане. Йому стало дуже жаль Орісі. Загорнув пакуночок і задумався.

Надворі смеркало. Густішало повітря. Кричало гайвороння на сніговицю. До школи почали сходитися батьки і діти. Грицько спробував повторити слова вірша, але перед очима стояла Оріся. Така червона від гарячки, а мама плаче...

Діти вже прибирались до хороводу. Зараз погасять світло й засвітять ялинку. Хтось прикручував гніт у лампі.

Грицько аж зморщив чоло. Кинувся до вікна — там уже колихалася над снігом темрява, кинувся з коридору в клас — там горіла вогнями ялинка, й розтоплене золото капало з неї на підлогу. Так гарно, а Орісі нема. Билося серце, як спіймана пташка.

Повернувся і шурхнув надвір. Холод і темрява хвилиною вдарили в обличчя.

Страшно...

На шиї галстук, мов мак. «А ти, Грицьку, вже піонер, — скаже Оріся. — Піонер, а боїться».

Та де там боїться, тільки то далеко, а він має декламувати вірша.

Та й що Іван Юхимович скаже?

А хіба то далеко? Через царину на одній нозі. Фі-і! А Орися бідна засміється і їй стане відразу легше. А батько Орисин скаже: «То ти таки чемний хлопчик». Грицько тоді відповідь: «Бо я піонер. Дивіться на галстук, коли не вірите».

І, натиснувши шапку, Грицько помчався щодуху, міцно тримаючи під пахвою пакуночок з цукерками.

На царині свистів по заметах колючий вітер. Грицько біг навпростець, бо дороги й так не було. Раптом зупинився.

— А що, як батько Орисин знову розсердиться і скаже: «Що тобі до моєї Орисі, шибенику?» Тоді Грицько відповідь: «А я, вуйку, не до вас. Я Орисі цукерок приніс, бо в нас Новий рік і всім дають подарунки. А ви, як хочете, візьміть одну та й не кричіть».

І далі почовпав снігом. Ще один яррок проїти, а там уже близько. Але чомусь ярка нема. Йшов, перевалюючись з боку на бік.

Враз — шу-ф-ф! — і повний рот снігу, й нема чим дихати. Грицько пірнув у замет, як у пір'я. Опинився аж на дні балки. Обтрушувався, віддихувався і... ахнув. Пакуночка не було. Пробирав шукати, розгрібав руками сніг, у нього застрягли пальці, в рукави набилося снігу, але де там! — Пакуночка не було. Грицько гірко заплакав. А Орисина хата здалеку дивилася на нього своїми вікнами, як двома великими очима. Весь у снігу, мокрий і втомлений, ледве ви-

брався на гору. Нерішуче стояв під хатою і думав, як зайти і що сказати.

Але рипнули важкі оббиті двері і з них виглянула кошлата сива голова.

— Що за мара чапає? — пильно дивився старий на малу постать, подібну на живу снігову бабу.

— Я Грицько Герасимів. Орисі хотів цукерок принести, але загуби-и-в.

— Ану, живо до хати!

— Але я ще... вірша маю в школі казати... — ледве белькотів посинілий від холоду Грицько, та старий потягнув його за руку й замкнув двері.

У хаті на столі красувалась маленька ялиночка, Орися бліда лежала на ліжку і приязно посміхалася до Грицька.

— Я подарунок ніс тобі, Орисю, але загубив у яру. Як сніг розтане, то ми знайдемо.

Та раптом Грицько сунув руку в кишеню і зрадів: там були цукерки. Він забрав їх у жменю і простяг Орисі. — Бери, це в мене залишилося.

Мати Орисина сушила над піччю мокрий Грицьків одяг, а батько збирався на село до Герасима повідомити, де його «парубок» ночує. Грицько сидів на ліжку біля Орисі, робив їй півників з паперу й не жалів уже ні за цукерками, ні за новорічним вечором, ні за тим, що ніхто не почує, як він гарно декламує вірша.

НА ПОРОЗІ

Володька в цьому році помітно змінився. Це завважили спочатку вчителі, а потім і однокласники. Максим Іванович, директор, не без гордості зазначив на педраді, що зміна в поведінці Володі Зайця — результат його копіткої праці. Старенька вчителька Олена Григорівна вбачала зовсім інші причини, але мовчала і тільки часом заперечливо похитувала головою. Максим Іванович не міг терпіти заперечень, сумнівів.

— Так, саме так, шановна Олено Григорівно. Ви не хитайте головою! В позаминулому році він був у Козубенка. Вилітали шибки, а на цвяшки, вбиті в парти і стільці, сідали не тільки учні, а й сам Іван Іванович деколи приземлявся. В минулому році, у восьмому класі, він був у вас. Виключали? — Виключали. Приймали? — Приймали. І знову виключали.

— Я, Максиме Івановичу, ніколи не була за те, щоб виключати. Він здібний учень. Це вже, дозвольте сказати, ви...

— Та-ак! Дозвольте сказати! Дозвольте сказати, що ви не тільки знали — боронити. А що зробили конкретно? В цьому році я особисто ним зайнявся. І от — результати.

Але Олена Григорівна далі ледь помітно похитувала головою, і таємнича тепла усмішка, як при згадці про дорослого сина, поглиблювала старечі зморшки на її обличчі.

Деякі однокласники були явно незадоволені Володькою. Ще півроку тому вони вважали його своїм ватажком. Досить було йому кивнути пальцем, як вони були напоготові до чергового бешкету. Або виходили на вулицю, ставали гуртом і показували пальцями вгору, поки кругом не збирався натовп, або влаштовували черги біля якогось магазину, а потім розбігалися хто куди, чи протягали тоненький дріт перед класними дверима або набивали в парти цвяшків. А тепер ні Юркові, ні Васькові не вдавалися пустощі. Спочатку думали, що Володька захворів. Але ні, він був здоровий і ріс з кожним днем, а на його обличчі прозирала якась серйозність разом з темним пухом під носом. Тоді вирішили: зазнався.

І від цього Володі було прикро. Він сам не знав, чому йому відхотілося пустувати. І, взагалі, багато дечого не міг зрозуміти. То голос почав йому зриватися, то знову появився бас, то на обличчі почав рости мох. Йому ще часто хотілося когось ущипнути або підставити ногу якійсь дівчинці, часом насилу стримував себе від непереможного бажання штурхнути на вулиці поважну жінку, але

щось невмолиме, нове, незнане не дозволяло йому цього зробити.

А товариші, ті самі нерозлучні Юрко і Васько, почали триматись осторонь. Дуже гірко було Володі. Врешті прийшлося йому замкнутись у самому собі. Та ще якось побачили його хлопці з восьмикласницею Олею Побігущою в кіно! Це сталося зовсім випадково. Володька стояв у черзі за квитками. Коли вже доходив до віконця, побачив, що в самому кінці черги стоїть Оля. Він просто пожалів її і взяв два квитки. Підійшов, привітався.

— Я взяв тобі... — Він відірвав один квиток і подав Олі.

— Дякую, — зраділа та і вийшла з черги. Володя в цю хвилину помітив, що в Олі сині-сині очі. Він хотів відповісти на подяку, та чомусь з горла видобулося щось зовсім невиразне, і він тільки махнув рукою.

Оля простягнула руку за квитком, але раптом опустила. Володі виступив піт на чоло. «Тому, що це я, Заєць... тому й боїться брати» — подумав і вже хотів піти, коли Оля:

— Я забула, я ж з Галкою.

— А-а... Я й не знав. Ну, то на два.

— А ти?

— Я? Я завтра... чи що... — і відвернувся.

Це бачили однокласники Юрко і Васьок, що добирались до каси без черги.

— Олі віддав, кавалер! А нам не хотів взяти, — кинули йому вслід.

Володьку, як окропом.

Повернувся і схопив Юрка за барки. Той

перелякано дивився на товариша і щоб злагіднити гнів небезпечного противника, почав виправдовуватись:

— Та це я так, пожартував, пусти...

— Гляди!... і стань у чергу.

— Тю-ю, який! Ти ж сам ніколи не стояв.

Васьок кудись зник, не хотів зв'язуватись з Володькою. Володя відштовхнув Юрка, повернувся і зустрівся поглядом з Олею. По її очах було видно, що вона задоволена вчинком Володі. Але він був вкрай збентежений і цього не помітив.

— Чого стоїш? — буркнув. — Ну, піди розкажи, що я знову заводжу бійки біля кіно-театрів!

У відповідь Оля подала йому квиток.

— Візьми один. Галя не йде.

— Що?

— Квиток, кажу, візьми. Галя не йде.

— Ну, давай... — Взяв і швидко відійшов. Але в кіно вони сиділи разом. Володя крадькома зиркав на рівний носик сусідки й думав, про що заговорити. Погляд його зупинявся кожен раз на пушистому її кучерикові біля рожевої мочки вуха, і це немов заваджало йому почати розмову. Ззаду доносився шепіт Юрка і Васька:

— Сидять обое, диви! Хі-хі-хі!

— Парочка.

Оля, як на жаринках. Володя також почував себе не краще. Що там було на екрані, вони не могли б докладно сказати. Та й між собою — ні слова. Так якось незручно. Володя аж прів від думки, як він повинен посту-

пити після кіно: чи провести Олю додому, чи сказати «надобраніч» і піти. Але не сталося ні одне, ні друге. Бо коли виходили, Оля раптом зникла в натовпі. І Володя полегшено зітхнув.

А на другий день всі, немов змовились у класі. Коли в очі з ким — лукаві посмішки, коли ж обернеться — шепіт. І виразно виділяються слова: Оля, кавалер, страшна любов.

Володі було образливо. Один раз хотів обернутися і дати ляпаса першому-ліпшому, хто шепочеться. Але стримався. Подумав, що на такий вчинок сказали б інші. Зловив себе на тому, що думав саме про Олю. І від цього стало приємно. Сміливо й гордо глянув на товаришів. А вони, побачивши, що від збен-теження нема вже й сліду на обличчі Володьки, переможені опустили очі.

Відтепер у Володі появилися іншого роду розваги. Кожний день він приходив до школи раніше за всіх і чомусь вистоював у коридорі до першого дзвінка. Проходжувався біля стінгазети або старанно перечитував плакати, немов вивчав кожну окрему букву. Зрештою, через деякий час він знав напам'ять всі статті стінгазети, всі підписи на фотомонтажах, а букви на плакатах набирали чимраз більше ознак живих істот.

Під час таких занять Володя старався нікого не бачити. Проте не міг не привітатись з Оленою Григорівною. Це, мабуть, тому, що вона дуже поволі піднімалась сходами нагору. А, може, тому, що на зморщених її що-

ках завжди спочивала добродушна посмішка, а очі були зігріті теплом.

Часто з нею разом або перед її приходом піднімалась вгору невисока, щупленька дівчинка. В поясі пальцями обхопив би, а темнокаштанові товсті коси ледве вкладались на її голівці. З нею також вітався Володька. Вона відповідала кивком голови й швидко бігла в клас. Коли ж їх йшло дві або більше, вона не дивилася в бік Володі й робила незадоволену гримасу у відповідь на багатозначні натяки й жести своїх подруг. Тоді Володька насуплював густі брови, стискав губи так міцно, що на гострому підборідді виступала ямочка, і йшов у клас.

Так минав час.

Аж одного дня сталось таке, чого не чекали учні, ні вчителі, ні сам Максим Іванович.

Учора Володька за щось (ніхто не знає, за що!) потрапив у міліцію, де пробув цілу ніч. Поки ця справа вияснялась у кабінеті директора, звістка блискавкою облетіла школу. Навіть учні молодших класів перешіптувались: Володька Заєць сидів під арештом, Володьку виключать — і різні варіанти причин: за хуліганство, за пияцтво, а вірніше всього — за крадіжку на базарі.

Перед канцелярією — стривожені учні. Звідти вийшла заклопотана Олена Григорівна. Там перед похмурим директором стояв Володя Заєць. Чорний чуб розсипався на пониклому чолі, темні очі спинились на ніжці стола.

Максим Іванович суворо й холодно, як безпристрасний суддя, дивиться на Володьку з-під насунутих на ніс окулярів. У його очах щось подібне на докір і зневагу до невдячного годованця. Володя відчув це і бажав, щоб скоріше все скінчилося.

— Ну, то розповідай, Заєць, як ти вчора потрапив у міліцію, — з ноткою злості в голосі — директор.

Володька мовчав.

Максим Іванович ще і ще раз повторив питання, але відповіді не почув.

— Слухай, Володю, — вже трохи м'якше, — ти мусиш розповісти. Що ти вчора робив у оранжереях парку?

Володя здригнувся, але далі мовчав. Тільки загадкова усмішка на мить торкнулась уст і відразу згасла. Ні, він не скаже ні слова.

Йому яскраво пригадалась вчорашня неприємність, і в темних очах майнула та сама дивна посмішка.

У всьому винна таки подруга Олі — Галя. Три дні тому після уроків вона підбігла до Володі й під великим секретом сказала, що незабаром (тобто сьогодні) в Олі день народження (п'ятнадцять літ!) — що батько дозволяє їй забавитися зі своїми товаришами і що Оля хоче запросити Володю, тільки сама соромиться. Володя розтав від щастя, вдячно стиснув Галі руку й бігом помчався додому.

Дома зосередився: а як йому бути, з чим прийти? І тут відразу — перешкоди. Увечері

прийшла з роботи мати й послала Володю до сусідки Тоні позичити грошей. Стало ясно, що йому тепер не дістанеться ні карбованця від мами. Тоді він почав переглядати всі свої книжки, але жодної підхожої не знайшов: всі старі, з погнутими обкладинками і брудними сторінками. Володя тоді придумав інше: намалює орнамент (він уміє малювати), а під ним напише вірша. На другий день орнамент був готовий, та нічого не виходило з віршем. Ще промучився один день, але, крім рядка «Пишні оди вийшли з моди», далі не пішло.

Володька був близький до розпуки. Вчора зустрівся з Олею в коридорі. Червона, як півонія, пробігла вона мимо нього і тільки в дверях класу оглянулася. Хитнула запитуюче головою, що мало означати: прийдеш? Володька відповів кивком: прийду.

І він рішився на відчайдушний крок.

Пізно ввечері крався він до теплиць у парку. Сторож дрімав, а через скляні двері виднілись освітлені неоновими лампами півонії і кремкові троянди. Тільки дві зірве, хіба це крадіжка?

Тихо рипнув поміст, — Володька затаїв віддих, притулившись до стіни. Сторож дрімав. Ступив ще один крок. І раптом щось брязнуло, щось упало і з дзенькотом покотилось по підлозі. Крикнув сторож, кинувся Володя до виходу, збив сторожа з ніг і — втікати. Але старий тюпав за ним і кричав щосили. Володька мав надію втекти, та ба! При виході з парку загородила йому дорогу кремезна

постать у кашкеті з червоною обводкою і сказала льодовим тоном:

— Стій! Ваші документи?

І Володька віддав свій учнівський квиток сержантові міліції...

...Максим Іванович почав уже виходити з рівноваги. Грюкнув кулаком по столу і крикнув:

— Останній раз питаю: що робив учора в теплицях?

— Не можу цього сказати, Максиме Івановичу.

— Тоді прощайся раз назавжди зі школою!

Володьку здушили сльози. Те, що сказав директор, здавалось йому майже неймовірним. Перед його очима виникла чомусь постать старої матері — вдови, що завжди позичає грошей перед зарплатою в сусідки Тоні. Володька сердито витер кулаком непрошені сльози.

— Можеш іти, — сказав останнє слово директор.

І тут раптом відкрились двері, і в канцелярію вбігла Оля. За нею увійшла Олена Григорівна.

— Хто дозволяв входити? — grimнув на Олю Максим Іванович.

Оля сміливо підійшла до столу і стала поруч з Володею.

— Це я винна. Це мені на день народження хотів Володя принести квіти.

На хвилину стало дуже тихо. Тільки Олена Григорівна стримано посміхалася, а в її

очах світилася глибока материнська ніжність.

Оля важко дихала від хвилювання, поклавши долоню на груди.

Володя розгублено дивився на присутніх і врешті зупинив свій погляд на розчервонілому обличчі Олі. Максим Іванович хотів було щось говорити, коли враз зауважив, що перед ним стоять не діти. І це відкриття дуже його збентежило.

...Буває часом, що якась мелодія пригадує давно забуте, тепле, хороше. Буває, що усміхнене обличчя чужої людини розігріває зачерствіле серце. Трапляється, що дві тіні серед густого листя бузку будять далекі спогади, припорошені пилом часу.

А Максим Іванович теж був колись молодим. Перед ним стояли хлопець і дівчина, які тільки що ступили на поріг юності. Позаздривши цій щасливій і такій короткій, єдиній хвилині в житті, суворий директор несподівано для самого себе полагіднішав:

— Гарзд. Можете йти. — І він почав набирати номер відділку міліції.

КЛЕНОВИЙ ВІНОЧОК

Завадович не любив, коли його будили в неділю після обіду.

— Зіно, донечко, там дзвонить хтось, — покликав, але ніхто не обізвався. — Ах, її немає... Маню, чуеш, Маню! О боже. Всі сплять.

Дзвінок продеренчав ще раз, загавкали собаки. Завадович незадоволено кречав, піднімаючись з ліжка. Одягнув піжаму, ступив у пантофлі й почвалав до дверей.

На східцях біля входу стояв і помітно хвилювався молодий мужчина. Передихнув і підняв руку, щоб натиснути востаннє на кнопку дзвінка, коли почувшись чийсь повільні кроки, хтось шикнув на собак і скреготнув ключем. У дверях показала лисина і чисто виголене обличчя немолодої людини.

— Вам кого?

— Я товариш Зіни.

— Хм... Не пригадую, — приглядався Завадович до худорлявого високого чоловіка в чорному кітелі з золотими дубовими листочками на комірі.

— Не пізнаєте, бачу. Я ж Антін, Семенюк.

— А-а... Тоді... тоді прошу. Тільки..: тільки Зіни немає. До державних готується. Завтра здає останній екзамен.

На устах Антона сковзнула радість. Хотілося відразу запитати про все: як здала попередні екзамени, куди дістала призначення на роботу, але заспане обличчя Завадовича зі слідами мережаної подушки на щоці і холодний погляд зупинили його.

— Тоді я, може... завтра після екзаменів заїду. Щоб не перешкоджати.

— Та ви заходьте...

Менший пес не переставав брехати, другий — гладкий, з відрубаним хвостом підстрибував і лашився. Антін сів у крісло. В душі дивувався, як це Завадович так добре тримається. Не постарів, не зморщився. Такий самий, як був ще тоді, коли працював директором шестикласної школи і тлумачив дітям, що Пілсудський виграв першу світову війну. Чомусь пригадалося саме це, і добродушність враз зникла з обличчя Антона.

— Якими вітрами? — почав розмову Завадович.

— Просто з тайги. Відпрацював після технікуму три роки, а тепер...

Завадович кахикнув.

— Ну, ну, а тепер?

— А тепер таки в Підберізьке лісництво.

— Так, так. Це добре. Повертатись у рідне село, так би мовити, в середовище, з якого вийшов — це благородно. Так... так... Повертайтесь, щастя вам боже.

Антон пересмикнуло. Щось фальшиве й недоброзичливе відчув у голосі Завадовича. Він знав давно: Завадович його не любить. Здавна не любить.

...Колись, ще в четвертому класі... Клас комбінований. Молодші «другаки» прислухаються до відповідей старших, раді з них кепкувати. А він ніяк не розумів заплутаного польського речення: «Свенти Ян шедл пшез ляс і одмавял пацежи»¹). Антін переклав: «Святий Іван йшов через ліс і гнав пацята». Клас гримнув реготом. Сміявся і Завадович. Сміялися тільки його губи і два ряди золотих зубів, а очі були холодні, недобрі. Роздався тріск. Антін присів від болю, шматок лінійки відлетів до вікна. І раптом сталося таке, чого ніхто не чекав. Маленька Зіночка, що вчилася у другому класі, прискочила до батька, вирвала з рук переламану лінійку й викинула через вікно. Обурені оченята гнівно дивилися на збентеженого батька.

Відтоді душа Антона немов роздвоїлася. Завадовича ненавидів, а на його донечку крадькома поглядав і чомусь червонів. Часом йому хотілося сказати їй щось хороше, але не міг. Бо вона дочка Завадовича.

...Пам'ятає той незабутній вересень. Він ще не бачив червоноармійців, але учні зійшлися до школи й гомоніли, що панська Польща вже небіжка. Зіна до школи не прийшла. Не було й директора школи Завадовича. Глуха злоба заворушилась у серці Антона.

— За Польщею плачуть, — вирішив. І Анто-

¹ Святий Ян йшов через ліс і молився.

нові забажалося чимсь дошкулити їм сьогодні. Зірвав зі стіни криводзьобого орла й подався з ним до хати Завадовича. Довго ходив біля воріт, вичікуючи. Врешті побачив на подвір'ї Зіну. Покликав.

— Вашу Польщу дідько взяв, ти чула? Тепер твому татові дадуть за шляхту загороду!

— Мій татко зовсім не поляк, — промовила пошепки, не підводячи очей.

— Перекінчик! Перекінчик! Гаврила Безпального до криміналу запакував! На тобі вашого орла. Повісь у хаті і молись тепер до нього.

Зіна гірко заплакала. Повернувшись і миттю побігла в садок. Антін опустив орла. Стало соромно, гірко. Що вона винна? Хай би вже старому так... а то... Хвилинку постояв, повагався і враз погнався слідом за Зінкою. Догнав, схопив за руку і знімає. На нього дивились очі, голубі, як умите дощем небо, — тужливо, докірливо.

— Ходи до школи.

— Справді? — блиснув радістю її погляд. — А мене там не будуть бити?

— Ні, — запевнив Антін.

В ту ж мить хтось шарпнув його за плече.

— Забирайся геть! — гаркнув над вухом Завадович.

Антін стрепенувся, але вперше в житті відчув у собі сміливість і з ненавистю поглянув на учителя.

— Мені ся не хоче! — крикнув. До Зіни: «А ти приходь до школи, ніхто тобі нічого не скаже». І з незалежним виглядом пройшов біля

Завадовича, презирливо цвиркнувши крізь зуби.

...Антін ходив до десятого класу, Зіна — до восьмого. Саме в той час батько Антонів відміряв Завадовичеві учительську присадибу, а п'ятнадцять моргів записав у колгосп...

Так, Антін знав, що Завадович його ненавидить. І все-таки переступив поріг цієї хати.

— Я також думаю, що це непогано, — промовив після короткої мовчанки. — Може, й Зіна забажає в рідне село?

Завадович стиснув зуби.

— Треба думати логічно. Ви ж знаєте, що ми давно звідти перебрались.

— Так, так. Пам'ятаю. В час колективізації. — І знову глянув гострим поглядом на малі, заплилі очі Завадовича. — А ви непогано влаштувалися, бачу.

— Дякувати богу. Лаборантом в університеті.

Мовчанка.

— Значить, прийшли провідати старого учителя.

Антін нахмурич чоло.

— Зіну прийшов провідати.

— Якже, шкільні товариші... Тільки не знаю, чи вам доведеться з нею зустрітися. Маню, чуєш, Маню! (З кухні обізвався жіночий голос). Чи не завтра в Остапа іменини? Так? Який жаль. — розвів руками Завадович. — Вона, напевно, піде до нього. Напевно.

В Антона кров прилила до обличчя.

— Так!.. А що це за Остап, якщо можна спитати?

— Ага, я навіть не сказав, — солодково за-

говорив Завадович. — Правда, ви не в курсі справ. Наречений, наречений нашої Зіночки. Інженер, прекрасна партія. Може, й ви загостите на весілля, ми повідомимо, — і ехидно залюбувався поблідлим обличчям гостя.

— Б... брехня! Підла брехня! — зірвався Антін. Рвучко вийняв з кишені листа і кинув ним в обличчя Завадовичеві. — Читайте, що вона писала місяць тому!

Збентежений господар швидко опам'ятався. Зім'яв листа, жбурнув його в кут і гримнув кулаком по столу.

— Правда! Правда, добродію. А ви як гадали? На село дичіти? Вона в аспірантуру здаватиме, у неї вища освіта, а ви... ви з лісу виїшли, у ліс і вертайтесь. Щасливої доріжки!

Хтось подзвонив, загавкали собаки.

— Напевно, Остап, — кинулась з другої кімнати господиня.

До кімнати ввійшов кучерявий юнак з ріденькими бакенбардами й тоненькими вусиками. Віддавав з порога низький поклін господарям.

— Добридень, професоре, добридень! Цілую ручки, добродійко. Я сюди і назад... — Глянув скося на Антона. В нас, тобто в мене, завтра пікнік, іменини. Зіна знає, Зіна йде. Я вас, панство, прошу. Не відмовте.

Він викручувався, розкланювався, довго прощався з господинею в передпокої.

В Антона потемніло в очах.

— Панство... Свинство, — процідив крізь зуби і, не помічаючи нікого, вийшов.

Другого дня Зіна здавала останній екзамен. У скверіку перед університетом ждали її батько, мати і Остап з букетом троянд.

— Все повинно йти добре, — Завадович нервово потирав руки. — Я говорив з Денисом Лукичем, все в порядку. Він же приймає екзамен.

— Але ж її вже рекомендували, Владку. Значить...

— Значить, значить! От здасть на трійку, то про аспірантуру нема мови.

— Бійтесь бога, — втрутився Остап, — як можна таке говорити? Зіна така здібна, розсудлива... О, ні! Зрештою, чого журитися? Ви тільки знаєте аспірантуру.

— А що інше, що інше? — з відчаєм прошепотіла Завадович. — Якби десь тут на роботу, то хай би, але ви знаєте: глухі села, без транспорту... Жах!

— У нас на заводі знайдеться місце. В лабораторії. Якраз хіміка потрібно. Доручить цю справу мені.

В цей час Зіна відповідала на останнє питання. Голова комісії, професор, з кислою міною слухав відповідь. Зіну це бентежило. Денис Лукич підбадьорююче кивав головою.

— Тепер ще одно питання, — звернувся голова. — Скажіть, будь ласка, у вас було коли-небудь таке, сказати б, гаряче бажання працювати науково?

— А чому ви так питаєте?

— Чому? Як вам сказати. Ви хороша студентка, відповідь ваша була непогана, але мені здається... я знайомився з вашою дипломною...

що студента Қалишенка доцільніше було б рекомендувати...

Зіна до сліз почервоніла.

— Так у чому ж справа? Хіба я набивалася? Ви самі...

— Ні, ні... Я про вас мало знав. Це, от... Денис Лукич дуже настоював.

Зіна підняла голову. Енергійно відкинула товсту русяву косу. В синіх очах майнула іскорка гніву і образи. Кругле личко пашіло рум'янцем обурення. Вже без сліз подивилася на професора. Згадала часті візити Дениса Лукича в їх дім, надто прихильні висловлювання батька про нього... Протекція! Який сором! Як це гидко!..

Втомлена, розчервоніла й рішуча підійшла до скверика. Хвилинна мовчанка. Замість полегшеного віддиху і радісної звістки, кинула холодне:

— Я здала. Йдіть додому. Прийду о дев'ятій.

Завадович здивовано глянув на дружину. Остап кинувся за Зіною.

— Ах, відчепіться, ради бога. Чого вам треба? — сказала так різко, що Остап оторопів. Такого тону від Зіни ще не чув. Не міг, правда, ніколи признатися, навіть самому собі, що Зіна ставиться до нього прихильно. Але ж завжди була ввічливою. Він ніколи не говорив їй про свої почуття. Та хіба це основне? Зате вона завжди могла відчувати його турботу. Він умів вести себе за столом (її мати цим просто захоплювалася!), Завадович обожнював його практичний хист. Остап знав: Зіна відповідна партія. Він — інженер, вона — науковець, в

її батьків велика, гарна квартира, а вона — одиначка.

— Зіно, що за тон? Ми тут переживали, а ви навіть...

— Хто вас просив? Сховайте свої квіти...

— Я не розумію, що з вами? Ви ж обіцяли сьогодні прийти...

— Не чекайте, не буду. І взагалі, я прошу вас, не приходьте більше.

— Розумію.... Це після візиту вчорашнього гостя в мундирі лісничого. Про нього ви якось згадували! Прощавайте!

Зіна зупинилась здивована: невже Антін?..

А ввечері Завадович кричав і, прискаючи слиною від злості, врешті розповів Зіні, як він впровадив з хати цього знахабнілого селяка. Важко було це слухати, але знала, що батька не переконає.

Зіна замкнулась у собі. Зайшла у відділ кадрів за призначенням. Там дивувались, чому вона міняється зі своєю подругою місцем роботи і вибирає такий віддалений район.

Вдома нічого не пояснювала, не розповідала. Люстри, килими, собаки почали її дратувати. Навіть батьки їй стали чужими. Від Остапа втікала і замикалась у своїй кімнаті.

— Зіно, ти тільки подумай, що робиш? — вирішив нарешті батько поговорити з нею. Ти фанатик, ти взагалі ненормальна. Мати таку можливість залишитися у місті і...

— Татку, — рвучко піднялась з дивана. — Не смійте нагадувати. Як не соромно!

— І це ти говориш? Ти, від якої я слова лихого не чув?

Мовчала. Ковтала сльози.

— Доню, як же з Остапом?!

— Ах, відчепіться від мене з своїм Остапом! Що між нами було? Він до вас приходив, а не до мене.

— Така партія! Боже мій, така партія!

Зіна спакуувала свої речі, мовчки слухаючи зітхань і докори матері.

Не чекала вересня. Швидше звідси. Геть. На свіже повітря.

* * *

Антін ішов стежкою попри вориння, переступив перелаз і подався над ріку. Вперше за два тижні роботи в лісництві вийшов побродити по старих місцях.

Нахилився над водою, вмочив руки і співчутливо кивнув до худорлявого обличчя, що відбилося у воді:

— Помарніли, постаріли ми останнім часом, друже.

Зітхнув. Пройшовся понад річкою, перебрався через кладку на другий бік. Колись тут пас він овець. А ось тут уперше побачив Зіну, дочку учителя Завадовича. Вона, худенька, з великими очима, спитала, чи це плесо має дно. Він відповів їй тоном знавця, що до неба треба тільки три смереки, а до дна ріки більше. Таке плесо! Їй було дивно, а йому приємно.

...На зарінку пашів розпечений пісок. З невисокої скелі капали у воду камінчики, як дощ великими краплями. Неподалік від стежки шелестів лапатим листям клен. Той самий клен.

Антін підійшов до дерева, зірвав кілька листочків і склав їх хвостиками до купи.

«Я сплету тобі з них вінок і наряджу, як індіанку». Гуділи тоді бджоли над ромашками, пах чебрець, пахло зім'яте кленове листя, не допліталися віночки. Закривала очі і ховала голову на його колінах. Він розплітав її русяві коси і прибирав їх кленовим листям. Лагідні промені сонця гралися, ховались у золотому волоссі.

А потім... Все рушилось зі свого місця, як русло ріки після повені.

Весною розпочалась організація колгоспу. Батько Антона відмірював землю. Завадович позеленів від злоби.

— Забрали. На петрушку залишили. А я купував, тягнувся. Чорт!

Настиг Зіну і зігнав на ній злість:

— Якщо тебе ще раз побачу з тим репаном Семенюком, поб'ю!

Тоді вона круто повернулась і, незважаючи на оклики батька, пішла... До клена.

Це було останньою причиною виїзду Завадовича з села.

Наступала рання весна, коли вони прощалися. Несла ріка каламутну воду, лопали бруньки на деревах, текли з гір потоки.

— Не забудеш, Зіночко?

— Ніколи не забуду.

* * *

...Гуділи джмелі, вітаючись з квітами, шелестів клен.

— Забула... Як вона могла все це забути?

Зв'язував листочки, доплітав віночок...

Внизу дзюрчала річка по камінні, за рікою принишк від спеки луг. За лугом — школа. Та сама школа. Якась дівчина в строкатому платті вийшла на веранду, зійшла по сходах, пройшла повільно кілька кроків і враз помчалась до річки, по-дитячому підплигуючи. Над водою зупинилася, закинула руки за голову. Потім простягнула їх вперед, мовби віталася з горами.

Антін придивлявся до стрункої дівочої постаті. Раптом здригнувся і, зірвавшись з місця, побіг до річки.

Дівчина помітила його і опустила руки. Нерішуче, вагаючись, підходила ближче до води. Ступала по кам'янистому дну. Швидка течія зачіпала плаття, сонце сліпило очі. Антін стояв на березі, вірив і не вірив, і окликнути не міг.

На самому краю річки спіткнулась, але міцна рука підхопила її і винесла на берег. Кленовий віночок холодною зеленню діткнувся її гарячого обличчя, гіркуватий присмак зім'ятого листочка розплився і затерп на устах.

ЗЛОЧИН

Білою змією в'ється сніг по дорозі. Ідуть телефонні стовпи один за одним, як зажурені подсержні, виграє вітер морозну пісню в проводах. Я повертаюсь на своє передмістя. Мені не холодно. Мене гріє моє щастя.

Бринить у дротах сумна мелодія, а в мене на серці — радість. Я іду, іду, а п'ятьма колишеться над землею, така морозна, тиха.

І раптом з темряви хтось кидає два слова, як два пекучі поличники: Ти — злодій! Кидає не як обвинувачення, а як вирок, присуд. Здрігаюся, немов від пострілу над вухом. Хто сказав? Оглядаюсь навкруги, заглядаю у власну душу, шукаю — і все говорить мені мовчанкою:

— Ти — злодій.

Пригадую... Ці два страшні слова тінню, назирці йшли за мною вже довгий час, і знав я, що рано чи пізно вони стануть передо мною, як мої двійники. А тепер, коли вже відбувся суд, коли незримі погляди знайомих

відвертаються від мене, схвалюючи вирок, дозвольте мені сказати останнє слово.

Так, я злодій. Я вкрав чуже щастя. Ні, ні — чужого щастя я не крав, я тільки на чужому місці будує своє власне. Вислухайте мене. Може, знайдете в моєму вчинку хоч трохи благородства.

Одного осіннього дня сидів я в парку на лавочці; пливли по небу білі хмаринки, розірвані на клапті, як мої думки. І приємно було дивитися на них і бачити в них себе.

Маленька дівчинка в короткому червоному платтячку покинула відерце з пісочком і неспіливо підійшла до мене.

— Ти хто така?

— А я сховалася від мами, а...

Пальчиком водила по моєму коліні.

— У тебе новий костюм, а мені мама купить нові черевички.

Простягла ручку до мого обличчя.

— Які в тебе вуса! — Дотикнулась до вусів і опустила раптом ручку.

— В тебе лице мокре. Ти плачеш?

Тоді я схопив її на руки, міцно пригорнув і поцілував у рожеві запашні щічки.

— Чия ти?

— Мамина.

— А мама де?

— Там... Я втекла.

— Вона знайде тебе?

— Знайде.

— А я заберу тебе з собою.

— І маму забереш?

Я здивовано глянув на дівчинку й не відповів.

По алеї швидко йшла молода жінка, оглядалася кругом, кликала:

— Любо, Любочко!

Дівчинка шепнула: «Сховаймося за кущик».

Я послухався. Приклякнули ми за густими кущиками бузку й пильно приглядалися. Любка, як мишеня, водила хитрими оченятами за голубим платтям, затуляла ротик, щоб не засміятись. Я також приглядався через гребінь галузок до молодої жінки, темноволосої, невисокої, зі стурбованим обличчям.

— Досить бавитися, Любко, обізвися.

— Мамо, ми тут!

Усмішка тільки на секунду розпогіднила стурбоване обличчя.

— Що ти тут робиш? Ніколи більше не піду в парк з тобою.

Тоді мала випурхнула гороб'ям і сховала голівку мамі в подолок.

— Не сердься, ми з дядею...

Я обтрушував пісок зі штанів і винувато розводив руками.

— Пробачте, не встояв перед вашою донечкою.

Мати розсміялася дзвінким дівочим сміхом.

— Вона в мене така! — сказала з гордістю. — Ну, пробачте, нам пора додому.

Я поклонився.

Люба підбігла до мене.

— Дядю, а ти не підеш з нами?

— Любо, як тобі не соромно! — насварила мати. — Іди сюди!

— Але ж, мамо, — серйозно розвела мала руками, — дядя казав навіть, що забере мене в собою.

Мати підійшла і рвучко взяла дочку за руку. Ревниво, з болем і образою глянула на мене, немов говорила: не смійте, не смійте, в мене й так немало горя. І, мабуть, саме через це я взяв Любку за другу ручку й промовив до малої:

— Я ж іду з тобою. Певно, що так.

Ми йшли мовчки, тільки Любка щebetала за всіх:

— Два такі великі черв'яки, як твій, мамо мізинний пальчик, були там. Їх горобці з'їдять, правда? Я хотіла сісти на лавочку, а один хлопчик мене зігнав, каже — тато прийде. А я тоді побігла-побігла. Мамо, а з пластиліну можна й хлібини ліпити чи тільки ляльки? А дзига зіпсувалась, нам дядя направить, правда? А ти казала, мамо, що великі не плачуть, а дядя плакав...

Мати глянула на мене.

— Це неправда, — кинув я зніяковіло.

— Любка ще не вміє говорити неправди.

— Ні, це просто їй привиділось. Гріло сонце... піт...

— Так, погода сьогодні, як влітку, — сказала вона з ноткою приязні в голосі. Не знаю, чи згадка про мою слабкість збудила в ній прихильність до мене (люди люблять бути в горі не самотніми), бо вона почала розмовляти, розпитувати, де живу, чим займаюсь. Я відповідав скупко. Час від часу поглядав на її худі щоки, чорні брови, що густо зрослися на

перенісці та стурбовані навіть при усміщці очі. Вона була подібна до багатьох моїх знайомих і далеко не така. Життя вже встигло наложити на неї свою печать, з очей світився нелегко здобутий досвід, і при всьому тому була дуже молодою, вродливою.

Мене цікавило тільки одне питання: чому мала запропонувала взяти й маму також до себе. Діти нічого даром не говорять.

— Хто ваш чоловік?

Вона дуже зніяковіла, по обличчі пробігла іскорка обурення, повні образливих сліз очі визивно глянули на мене. Я каюся і готовий був вирвати собі язик за таке питання, але було пізно. Може, вона — розведена, покритка, у кращому випадку — вдова, але яке це має значення? Це було нетактовно, грубо. Я ждав, що вона мене присоромить, відріже грубістю, проте почув спокійне:

— Мій чоловік працює... з вами, в редакції.

Це мене ще більше здивувало. Чому ж тоді вона так збентежилась?

— Як його прізвище?

— Андрійчук, Петро...

І тепер все мені стало ясно. Петро — мій колега по роботі.

Пригадалися розмови, суперечки, його висловлювання про жінок. Пригадалися його слова в задушевній зі мною розмові: «Нема гірше, колего, коли з дружиною своєю не можеш вийти між люди. Це страшно... Мені не повезло... Женись, та шукай собі по освіті».

Це була розмова про людину, що стояла тепер передо мною. Тоді я щось заперечував

товаришеві. Тепер пильно дивився на неї і відчував якусь симпатію.

— Ми вже прийшли, — сказала вона біля під'їзду на вулиці Шопена. — Прощайте.

— Прощайте.

Але Любка тягла мене за руку.

— Ходи до нас. Будемо хлібики пекти з пластиліну.

— Іншим разом, Любочко.

— Коли — іншим? Ну, коли?

— Завтра, добре?

— Завтра, завтра! Мамо, дядя завтра прийде!

Наші з матір'ю погляди зустрілись довше, як звичайно.

— Не приходьте, — шепнула вона тихо, щоб Любка не почула. Я мовчки погодився.

...Минали дні, тижні, а зустріч та не виходила в мене з голови. Це було щось свіже, здорове, таке, що робило життя цікавим. Дорогі мої судді, мене почало нудити від згадки про наші дискусії. Хіба ми з вами хоч раз переخیлились через бокали, щоб заглянути в життя людей? А чужа тінь, не питаючи дозволу, йшла за мною. Це проявлялось по-різному: іноді сердив мене нетверезий вигляд мого колеги, іншим разом я кипів від його цинічних висловів, часом на вулиці ввижалася мені маленька Любка, і я мимоволі шукав тоді її матері.

Одного дня без ніякої причини пішов на роботу по вулиці Шопена. Ніби байдуже глянув на знайомий номер, ніби й швидко про-

Йшов вуличку і все-таки був гірко розчарований, що не побачив нікого.

Відтоді я вже не ходив іншою вулицею. Це справляло мені дивну радість. Краще працювалося, ніби я вже не був самотнім. І сам не знав, кого більше хотілось мені бачити: доню чи маму. Любка була для мене символом сімейного щастя, мати її...

Зовсім ненароком я зустрівся знову з ними. На другому поверсі у вікні, притулившись чолом до замерзлої шибки, сиділа моя маленька знайома. Я глянув угору, помахав рукою, вона мене впізнала. Застукала кулачками в шибку.

— Дядю, дядю, ходи до нас!

Я завагався.

— Дядю, я сама. Ходи, бо мені скучно. Я відкрию двері.

- Тоді я пішов.

Вона сиділа в мене на колінах і щебетала:

— Мама пішла по дрова на базар. Кожний день так ходить, бо газу ще не провели, а тато тільки вночі приходить. Я маю багато пластиліну. Він уже засох, бо я не вмію ліпити. На, розімни і зліпи мені ляльку.

Я м'яв пластилін, а вона невгавала:

— Я тепер завжди сама вдома. Тато часто зовсім не приходить і мами немає вдень. Але мені скучно лише тоді, коли киця засинає. А вона так багато спить. Мама спить дуже мало, бо пізно лягає, а рано встає... Мені вже шість років, дядю. Я скоро піду до школи. Буду багато вчитися, щоб ніхто мене не називав неуком і дурною.

— А хто кого так називає?

— Вчора тато кричав на маму, що вона нічого не розуміє. Кинув у неї книжкою. А мама сьогодні дала її мені, бо сама не має часу читати.

Розмову перервав скрип дверей. Увійшла мати. В куток поклала оберемок дров. Я підійшов, подав руку. Збентеження, легке дрижання руки і тінь жаху в гарних очах зрадили її на один лиш момент. Але зараз же вона спитала спокійно і навіть холодно:

— Ви до чоловіка?

— Ні, мене запросила Любка.

Мовчала. Я піднявся:

— Пробачте, не подумав, що вам буде прикро.

Вона спалахнула, сльози мало що не бризнули з її очей, але все це тривало якусь мить. Я дивувався цій людині, що так уміє володіти собою.

— О, ні. Мені приємно... — прошепотіла вона, не підводячи очей.

— Можна мені буде ще зайти до Любки?

— Краще — ні.

— До побачення.

Мені ніхто не сказав слова на прощання, ніхто не провів до дверей. Тільки коли я був уже внизу, за мною, мов вихор, примчалась Любка, повисла в мене на шиї, міцно притискаючись до грудей, спрагла батькової любові.

Я цілував її личко і не міг стримати сліз. А в коридорі ридала мати. Вона вже не в силі була володіти собою.

Я перший раз у житті повертався багатим. Я втівав, не обнявши навіть ридаючої матері, боявся, що наберу надто багато щастя і розгублю його по дорозі.

І аж дома зрозумів, що воно, те моє щастя, подароване поцілунком дитини і сльозами матері, вросло коренем на чужій ниві, і ніхто ніколи не збере його плоду.

Я не міг заходити в їх дім, але не міг і без них. Мені потрібні були вони, їм був потрібний я.

Не сміючи заходити в хату, я ждав на вулиці, заглядав у вікна, годинами, як безумний, стояв на розі, щоб побачити її.

Врешті я її побачив. Сьогодні ввечері вона сама вийшла на вулицю і покликала мене в коридор.

— Так не можна далі,—говорила.—Я бачу... Не приходьте, не приходьте так щовечора, бо це нестерпно. О, це нестерпно! Вона безсило горнулась до мене, мовчки благала не кохати її, мовчки просила прощення за своє кохання. Я питав:

— Як ви будете жити?

— Тепер мені буде легше... — і не боронилась від моїх поцілунків.

Просила, щоб я вже йшов.

— Тільки з вами...

— О, це безглуздя.

Так, це говорило безглуздя. Не можна такий злочин робити крадькома. Треба всім оголосити, хай судять. Вголос.

І я повертаюсь. Повертаюсь один, але з коханням, з горем, мукою — відплатою за кра-

дене щастя. Вертаюсь, залишивши частину свого «я» дорогим людям на чужому полі.

«Ти — злодій» — чую німий вирок людей і власної совісті. Так, я — злодій. Але, може, у ваших серцях, судді мої, знайдеться хоч на макове зерно для мене виправдання?

Кожний з нас має право на щастя. Хіба винен я, що воно всміхнулося мені з чужої хати, що спіймати мені його важко, як ртуть, розсипану по землі, як сонячний зайчик, кинений світанком на стіну золотою плямою?

ПОРВАНА ФОТОКАРТЧКА

Вислухай мене спокійно, прошу тебе. Ти ревнуєш мене до всього, навіть до нереального. Мало того, що я не маю права заговорити неофіціальним тоном зі знайомою жінкою, мені не можуть подобатися артистки кіно, з мого альбома позникали майже всі фотокартки колишніх моїх знайомих дівчат, тих, що вже давно мають власні сім'ї і люблять своїх чоловіків, може, іншою, як ти, любов'ю, тих, що залишили в моїй пам'яті теплий спогад юності. Дивися, у мене сивина на скронях, у нас двоє малих дівчаток, яким ми передали свою власну молодість, у мене стільки клопотів і праці, і навіть до праці ти мене ревнуєш. А сьогодні ти порвала, так по-варварськи порвала фотокарточку Ліди. Чим вона тобі завинила? Що любила колись мене, що я її кохав?

Тепер ти складаєш шматочки старого фото, плачеш, просиш прощення, хочеш склеїти їх...

Їх можна ще склеїти, можна перефотографувати, але не зліпиш уже того, що порва-

лось тут, здається, у самому серці. Адже і в тебе були колись свої святощі. Можливо, це й не було перше кохання. Хіба обов'язково кохання? Може, це був один весняний день, у який ти серцем відчула красу і силу сонця, коли тобі хотілось упасти на землю і цілувати невисохлі ще росинки весняної ночі, коли вперше відчула себе людиною. Може, це був ранковий богатирський іній у вишневому саду, може, зустріч Нового року, єдиний новорічний карнавал, який запам'ятався на все життя.

Це було, це мусило бути й у тебе. Ти забрала його з собою, як дорогоцінний скарб, на довгу життєву дорогу. Воно допомагає тобі жити. Тим самим незгаслим у попелі буднів огником грієш ти свою сім'ю, виховуєш дітей, вітаєш мене, коли я приходжу стомлений з роботи. Я радий, що є він у тебе і завжди стараюсь підтримати його горіння. Я знаю, що у важкі хвилини він допоможе тобі боротись, він — відчуття прожитого повно, всіма силами й здібностями твого «я» пережитого, перестражданого, неповторного дня в твоєму житті. А ти порвала його на шматочки.

Ні, ні, ти даремно просиш мене, щоб я не сердився. Я зовсім не гніваюсь, мені тільки боляче. Навіть не боляче, а якось порожньо в серці. Так, немов те почуття найбільш ніжної любові до давно забутої істоти, кохання, яке я живцем переніс у наш сімейний куток, яким я цілую на сон наших дітей і твої спрацьовані руки, немов те довір'я, яке живить мене в розлуці з тобою, немов ту увагу, що приносить тобі дешевий, та щирий подаруно-

чок у день іменин — все те розірвала ти сьогодні на шматочки.

Не плач, я вже більше не буду докоряти. Розкажу тобі ще одну маленьку пригоду, яку почув зовсім недавно від матері. Так, так, від цієї самої старенької жінки, що ще й зараз плаче при згадці про давно померлого чоловіка. В її кімнаті висить невеликий портрет вродливої жінки. Це кохана мого батька.

Важко переживши нерозділене кохання, батько покинув ті місця, де кожний предмет нагадував її, осів у глухому гірському селі, почав там учителювати й оженився. Взяв із собою тільки її фотокарточку.

Одного дня мати застала батька схиленого над столом. Він так заглибився в думки, що не чув, коли вона зайшла. Підійшовши крадькома, щоб зненацька затулити очі й по-дитячому спитати: «А хто це?», вона враз побачила портрет вродливої жінки і сльози... сльози на обличчі чоловіка.

Батько знімав, зім'яв у руці фото, механічно сховав до кишені й поскаржився на головний біль. Але зараз же побачив, як наївно звучить ця його неправда. Розказав усе дружині й віддав у її руки свої святощі.

Мати мовчала весь вечір. На другий день, повернувшись з роботи, батько побачив над своїм столиком ту фотокарточку. Це було над його сподівання. Він зірвав її зі стіни й хотів кинути в піч, але мати схопила його за руку.

— Вона згорить, а чи вигорить у серці?

— А як же інакше?

— Хай висить. Колись сам знімеш...

Батько зняв фото через багато років. Зняв, ніби ненароком, перед побілкою і не вішав більше.

А після смерті батька мати дістала зі скрині пожовклий від часу портрет незнайомої, вічно молодої і красивої суперниці, витерла чистенько й повісила на стіні. Як пам'ять про початок повного сімейного щастя, довір'я, взаємного розуміння...

— Ти ще ніколи не говорив так зі мною... Чому ти завжди мовчав і мовчанням роз'ястрував ревності? Пробач мені... Ні, навіть прощення не хочеться зараз у тебе просити... Може, якраз щасливою була та хвилина, коли я порвала цю фотокарточку на маленькі шматочки?

ПРУТ НЕСЕ КРИГУ

Онуфрій Горда ще має силу. Крига тріскає, скрегоче, б'є в передній край порома, а він один жердиною штовхає проти хвилі. Жінки з запертим віддихом притискають клунки до грудей, мовчать від жаху на кинутому, як трісочка, поромі, серед розбурханих весняних вод.

Прут несе кригу.

Великими брилами черкає береги, рве камінь, гримить під днищем порома.

Горда впевнено кидає, немов геть від себе кидає довгу жердину, впивається закованим кінцем у дно і сам повисає на ній. Здається — зломиться вона або викине паромника за борт. Міцні руки напружуються, як тетива, жили на шії синіють від натуги, дрюк випрямляється.

Горда сам.

Берег ще далеко. Пором ніби стоїть на місці або летить разом із запіненою льодовою кашею вниз. Маленький хлопчик із застиглими на очах сльозами, вчепившись мамі за подо-

лок, дивиться на Горду. Він посміхається малому: не бійся, сину, будь спокійний. Горда відповідає за тебе. Горда відповідає за людей. Жили перервуться, дрюк зламається — зубами затримає, а доб'ється до берега, бо це його люди. Бо це його ріка, його земля.

...Тридцять років не бачив її. Півжиття розтратив на чужині ні за простибі, щастя шукав. Тридцять літ... А пам'ятає, як востаннє капнула його сльозинка на скований льодом крутоберегий Прут, та й чи не від гарячої, гіркої і пекучої рушила тоді на ньому крига. Портовий вантажник, пуща бразільська, бойні Чікаго, чужа мова, непривітний край і туга, туга, що грудкою крові запеклась у зболеному серці й не переставала пекти вогнем. Здавалось часом: якби повернувся, упав би грудьми на рідну землю і цілував би кожний її клаптик, кожну порошину, всіх людей обняв би, плакав би та й наказував, щоб ніколи не кидали рідного краю.

А роки йшли. Шуміли весняні каламутні, текли задумані осінні води, а Горда весь час пам'ятав, так виразно пам'ятав весняну кригу, розтоплену від його сльози... Ніби ще вчора блищав Прут, спокійний і покірний, двигтів під полозами саней і кінськими копитами, скрипів під ногами пішоходів, ще вчора мовчав німий, безмовний. І ось капнула сльоза — не перша й не остання гірка людська сльоза — черкнула тріщина холодну брилу, і ніщо вже не зупинить нестримний біг ріки.

І не була це вже ріка в пам'яті Горди, це був його народ, міцний, могутній, а він, як

осколок, виснажений тугою, зігнутий нуждою, шворий, безпомічний.

І часто плакав уві сні, бо вдень не було сліз. Було літо, коли повернувся. Це було свято всієї землі, коли він ступав по зарінку до Прута. Зігнувся, вмочив руки у воду, напився, щоб повірити, що він уже тут.

А потім сам переплив на другий берег. Тремтячими руками взяв жердину, як колись, погнав пором по тихій воді й відчув, що молодеча сила хвилею наливається в його руки, серце. Ні, він ще поживе, даремно думав, що повернувся тільки померти на рідній землі. Го, він ще пригадає людям колишнього поромника Горду — молодого парубка, даром, що сива борода стелеться на грудях, а складки зморщок зібгали обличчя.

...Гнеться, скрипить жердина, хреститься з жаху бабуся, спокійно дивиться Горда з застиглою суворою усмішкою у вигинах брів...

...Пройдуть ще довгі роки, а Горда буде молодим, як його край — топтаний, різаний, битий канчуками, вкритий шибеницями — і юний, сильний, воскреслий. Чому ж би то Горда мав старітися й випускати стерно з рук? Він буде завжди молодим. Гляне задумано на синюваті гори в далині, гляне на повноколосі простори за Прутом, погладить їх вистражданцю своєю любов'ю, бадьоре слово пошле спітнілим хліборобам, попестить поглядом малу дитину; біль старий переломить ризкою усмішка на старому обличчі й до червоного сонця над обрієм блисне в очах скупа і безболісна, щира, тепла сльоза.

Пройдуть роки, а він стоятиме на сторожі рідних полів, дивитись буде на чисте небо, стерегтиме, чи не буриться де гроза на обрії, чи не заскигнуть де перед бурею, черкаючи крилом чисту воду, білокрила чайка...

ЗМІСТ

	Стор.
Бузьків огонь.	3
Доктор Бровко.	8
Скиба землі	21
По-братерськи.	29
Батько	33
Грицьків Новий рік	37
На порозі	43
Кленовий віночок	53
Злочин	65
Порвана фотокарточка	75
Прут несе кригу	79

Редактор *І. Сварник*
Художнє оформлення *М. Курилича*
Художній редактор *І. Плєсканко*
Технічний редактор *М. Гріфф*
Коректор *К. Марущак*

Роман Іванович Іваньчук
Прут несе лед
(на українском языке).

Підписано до друку 14/IV 1958 р. Формат 70×92 ¹/₃₂.
Папер. арк. 1,3125. Друк. арк. фіз. 2, 625.
Друк. арк. привед. 3,07. Авт. арк. 2,62.
Обліково-вид. арк. 2,76. БГ 05022. Зам. 338.
Тираж 6000. Ціна 85 коп.

Книжково-журнальне видавництво, Львів, Підвальна, 3.

Обласна друкарня, Львів, Спартака, 4.

85 коп.